

AȘEZAREA PALEOLITICĂ DE LA TURULUNG ȘI LOCUL EI ÎN PALEOLITICUL DIN N-V.-ul ROMÂNIEI

Prin cercetările de la Bicsad și Boinești, întreprinse de Institutul de arheologie al Academiei R. S. România în colaborare cu Muzeul din Baia Mare în 1957, s-a început studierea paleoliticului din nord-vestul României, regiune care n-a constituit niciodată obiectul unui studiu aprofundat în ceea ce privește viața și activitatea oamenilor din epoca pietrei cioplite¹.

Este adevărat că Roska Marton, în timpul cercetărilor sale asupra paleoliticului din Ardeal, a semnalat existența unor unelte de piatră cioplită în depozitele de opal de la Bicsad², piese pe care le-a strâns cu grijă dar asupra vârstei cărora s-a revenit în repetate rânduri³.

În 1960, s-au reluat cercetările de la Boinești și de atunci s-au descoperit alte noi așezări paleolitice în cuprinsul Țării Oașului și în împrejurimi.

În 1966, după încheierea săpăturilor de la Călinești, un colectiv format din semnatarii rindurilor de față și Tiberiu Bader a organizat cercetări de suprafață și sondaje pe Dealul Pustiu în raza comunei Turulung, unde, încă din 1958, prof. Ilés Ștefan din localitate, descoperise câteva unelte cioplite din obsidiană și silex, fapt ce a fost adus la cunoștința Muzeului din Satu Mare.

Dealul Pustiu (Pusztahegy), un piemont a cărui altitudine este de circa 400 m, se află în zona de contact a Depresiunii Oaș cu Cîmpia Someșului, prin poarta Talnei și a Turului. Ca și numeroasele piemonturi din interiorul Depresiunii Oaș, Dealul Pustiu are pantele neregulate, rezultat al degradărilor de teren produse în timp, prezentînd pe alocuri versante abrupte, după cum și pante mai line, toate acoperite de păduri pînă în zilele noastre.

Sus pe culme, în poiana de pe capătul nordic al dealului, la suprafața solului, s-au descoperit mai multe piese paleolitice scoase prin săpături, în timpul desfășurării pămîntului în vederea împăduririi, cît și în urma eroziunii naturale.

De-a lungul poienii, care prezintă o ușoară adîncitură spre mijloc, s-au deschis mai multe sondaje spre a identifica poziția stratigrafică a urmelor de locuire și centrul așezării paleolitice.

Fiind vorba de culmea unui deal înalt, a cărei suprafață este intens degradată, stabilirea poziției stratigrafice a descoperirilor arheologice rămâne o problemă dificilă. Așa cum se prezintă situația în prezent, stratul superior are o alcătuire granulometrică luto-prăfoasă, de culoare închisă, acesta suprapunînd un strat gălbui mai argilos. Ambele straturi sînt relativ subțiri, fiecare dintre ele nedepășind grosimea de 0,25—0,30 m. La circa 0,45—0,50 m adîncime, culoarea solului devine mai roșcată, în componența acestui strat intră însă mult pietriș provenit din dezagregarea rocii de bază, fapt care n-a permis adîncirea săpăturilor.

În urma lucrărilor pentru împădurirea poienei și sub influența precipitațiilor sezoniere, eroziunea a devenit tot mai activă, ducînd la distrugerea aproape totală a așezării paleolitice. Prin săpăturile arheologice întreprinse în 1966 și 1967 s-au recuperat ceva materiale necesare stabilirii ariei culturale din care face parte și vîrsta primei descoperiri paleolitice din preajma Satului Mare.

Urmele stratului de cultură se găsesc în partea superioară a depunerilor gălbui și partea inferioară a stratului luto-prăfos de culoare deschisă, între circa 0,15—0,40 m adîncime.

Colecția de materiale litice recuperate din această așezare constă din 148 piese, care cuprinde următoarele categorii de unelte: lame simple, lame retușate, gratoare, burine, o lamă detinculată, străpungătoare, după cum și un important număr de așchii de cioplire.

Înainte de a trece la prezentarea fiecărei categorii de unelte menționăm faptul că, materia primă folosită este aceea în general cunoscută în așezările paleolitice din Oaș: opalul în primul rînd, obsidiana și gresia de prund.

Nucleele sînt variate ca tipuri și dimensiuni; unele exemplare au un plan de lovire larg, format dintr-o suprafață plană și vîrfurile ascuțite (pl. I./17—18), piese întîlnite în special în așezările gravetiene din Oaș; la Boinești, Remetea și Călinești. Nu lipsesc nici nucleele cu două planuri de lovire special amenajate, desprinderile de lame și așchii, făcîndu-se din ambele capete. Dimensional nucleele sînt cuprinse între 2,5—6 cm înălțime, ele determinînd caracterul microlitic preponderent al întregului inventar.

Gratoarele, în număr de 11 exemplare, sînt cioplite pe așchii scurte și pe lame. Gratoarele pe așchii au partea activă largă, între care, două au forma ușor convexă, altul oblică spre dreapta. (pl. II./8, 9, 10) Un gratoar cu partea activă mică a fost realizat pe o lamă îngustă cu marginile simple. Alte două exemplare au fost cioplite pe lame a căror lățime este de 2 și respectiv 1,8 cm, cu ambele laturi retușate în toată lungimea lor. Două gratoare cioplite pe așchii triunghiulare în secțiune au lățimea de 2 cm și înălțimea părții active de 0,8 cm și respectiv de 1 cm (pl. I./13—14).

Ambele piese au laturile lungi retușate, acestea ca și vîrfurile nucleelor fiind puternic știrbite în urma folosirii intense. Pe colțul unei așchii masive, s-a format un gratoar cu partea activă teșită, oblică spre

stinga. La capătul de jos gratoarul prezintă două scobituri, una dintre ele fiind puternic știrbită prin uzură.

Un număr important de lame cu dimensiuni medii și microlitice, înguste, au ambele laturi retușate (pl. I/1—4; 6—8, 10). Dintre acestea menționăm o lamă așchiară scurtă, cu dimensiunile de 4,5×2,6 cm, retușată oblic, în trepte, atât în vîrf cît și pe ambele laturi în toată lungimea lor; două lame mici, în stare fragmentară, cu maximum de lățime de 1,3 cm și laturile retușate mărunț, semiabrupt. Una dintre ele are pe latura stîngă mai multe adîncituri mărunte, despărțite de proeminențe inegale care-i dau aspectul de lamă denticulată neregulat.

Un alt exemplar, cioplit din obsidiană neagră, are vîrful spart în vechime. Maximum de lățime al piesei este de 1,5 cm, iar laturile ei sînt retușate în toată lungimea lor, parțial mărunț, semiabrupt, parțial abrupt. Un fragment de lamă dintr-un silex cu o structură fină, de culoare brună roșcată, este trunchiat oblic spre dreapta. Trunchierea este formată prin retușe abrupte dorso-ventrale, pe o porțiune pînă la nervura centrală, iar cealaltă porțiune, ventro-dorsal.

Din colecție mai face parte un mic străpungător, din păcate vîrful piesei a fost spart încă în vechime. Piesa a fost cioplită pe o așchie lungă de 3 cm, cu o latură mai groasă și abruptă, formată astfel prin desprinderea de la nucleu, cealaltă latură fiind retușată mărunț, semiabrupt. În partea de vîrf a piesei, pe ambele colțuri sînt dispuse egal două scobituri formate prin retușe, partea de mijloc prezentînd o mică proeminență, care se prelungea sub forma unui străpungător (pl. III/2).

Două burine, între care unul dublu, realizat pe cele două colțuri ale unei lame frînte și altul de asemenea de colț (pl. II/7), pe o lamă microlitică fragmentară (pl. I/10), vin să completeze gama de unelte ce caracterizează ultima cultură paleolitică, gravetianul, din nord-vestul României.

În întregul său, complexul de materiale obținute în urma săpăturilor din așezarea de pe Dealul Pustiu, prezintă piese evident microlitizate.

Ca materie primă, poziție stratigrafică și componența inventarului litic, așezarea de la Turulung se apropie de cele din Depresiunea Oaș, cum sînt: Remetea-Șomoș II, Călinești I, III și IV. Toate aceste puncte au fost cercetate prin săpături, locurile lor fiind pe dealuri mai joase, urmele de locuire au fost parțial sau total distruse prin lucrările agricole. S-au putut recupera totuși importante colecții, care constau din nuclee, lame simple, lame retușate oblic, gratoare pe lame sau pe așchii scurte, lame și vîrfuri microlitice retușate abrupt, puține burine și străpungătoare, toate mergînd pînă la identitate cu cele de la Turulung⁵.

Condițiile descoperirii urmelor gravetiene din nord-vestul României nu ne permit o încadrare geocronologică precisă. Remarcăm însă faptul că, așezări ca cele de la Călinești I și III, Boinești și Remetea, suprapun straturi de cultură mai vechi, de vîrstă aurignaciană mijlocie. În plus, inventarul așezărilor gravetiene de aici ca și din restul țării

de altfel, are un fond comun cu aurignacianul pe care îl suprapune. În proporții care diferă de la un punct la altul, fondului aurignacian obișnuit, în gravetian i se adaugă un inventar microlizat, exprimat prin nuclee prismatice și piramidale, gratoare mărunte pe așchii scurte și lame, vîrfuri și lame retușate abrupt, acestea din urmă constituind principala noutate a ultimei culturi din paleoliticul superior de la noi, precum și puține burine, străpungătoare și lame denticulare.

În pofida situației stratigrafice atît de precare a așezărilor gravețiene din această parte a României și a lipsei resturilor faunistice de orice fel, la o analiză detaliată a descoperirilor, putem observa unele diferențieri în inventarul lor, fapt ce exprimă o gradare în timp a lor. Astfel, la Călinești I și Turulung, unde retușarea abruptă a uneltelor este mai puțin reprezentată și gratoarele de diverse tipuri specifice și aurignacianului sînt mai numeroase, putem vorbi de un gravetian într-o fază incipientă. La Remetea-Șomoș I și Șomoș II, unde tipuri de unelte ca: lamele denticulate, cele trunchiate, vîrfurile și lamele microlitice retușate abrupt sînt mai bine reprezentate și obsidiana este în proporții mai ridicate, distingem faze mai avansate în evoluția acestei culturi.

Prin fondul principal de unelte și tehnica lor de cioplire, atît așezarea de la Turulung, cît și cele din Oaș în general sînt asemănătoare celor de aceeași vîrstă, descoperite în nord-estul României, fiind vorba de aceeași cultură (în principal cele de pe Prut și Bistrița)⁶. Și totuși, unele deosebiri între cele două zone nu sînt greu de sesizat, la baza diferențierii stînd în primul rînd materia primă din care s-au cioplit uneltele.

În timp ce în regiunea răsăriteană, fondul principal de unelte este cioplit din silex cretacic, în regiunea de nord-vest uneltele sînt cioplite din roci vulcanice, între care și obsidiană pură, roci ce lipsesc cu desăvîrșire din complexele estice. În vest însă, în complexul de la Călinești I, întîlnim izolat cîteva exemplare de silex cretacic albastru, faptul putînd fi pus pe seama unei legături sau pătrunderi a grupului de vînători din această stațiune, din părțile răsăritene. La Turulung însă, utilajul litic în întregul lui este cioplit din roci vulcanice specifice zonei din care face parte și prin aceasta, ca și prin poziția sa de înălțime și tipologia uneltelor, această așezare, alături de celelalte din Bazinul Oaș, se aseamănă, mergînd chiar pînă la identitate cu cele din Slovacia orientală⁷ și nord-estul Ungariei⁸, prezentînd unele elemente comune și cu unele stațiuni din Ucraina subcarpatică⁹.

Privite în general, așezările gravețiene de care am amintit mai sus, sînt răspîndite în spațiul depresionar din curbura interioară a Carpaților Răsăriteni și ocupă în mod precumpănit coamele unor dealuri de la poalele munților, așezarea de la Turulung avînd o poziție de legătură între Slovacia Orientală și Bazinul Oaș.

MARIA BITIRI (București) și AUREL SOCOLAN (Baia-Mare)

NOTE

- 1 C. S. Nicolăescu-Plopșor și Elena Covács, *Cercetările paleolitice în regiunea Baia Mare*, în *Materiale* VI, 1959, p. 33—42.
- 2 Roska Marton, *Paleoliticul Ardealului*, în *Anuarul Inst. Geologic al României*, XIV, 1929, p. 116; idem, în *Erdély régészeti repertórium*, I, Cluj, 1942, p. 42.
- 3 Etienne Patte, *Souvenirs de voyage en Roumanie — notes de préhistoire*, în *Bul. de la Soc. Préhist. Française*, tome XXXI, nr. 9, 1934, p. 372.
- 4 Maria Bitiri, *Așezarea paleolitică de la Boinești*, în *SCIV*, 15, 2, 1964, p. 167—186; Maria Bitiri și Aurel Socolan, *Cercetări paleolitice în Țara Oașului, Baia-Mare, 1966*.
- 5 Maria Bitiri, *Cîteva observații cu privire la paleoliticul din Oaș și periodizarea lui*, în *SCIV*, 18, 4, 1967, p. 621—643.
- 6 Al. Păunescu, *Sur la succession des habitats paléolithiques et postpaléolithiques de Rîpiceni-Izvor*, în *Dacia*, N.S., tom IX, 1965. C. S. Nicolăescu-Plopșor, Alexandru Păunescu, Florea Mogoșanu, *Le Paléolithique de Ceahlău*, în *Dacia*, N.S., tom X, 1966.
- 7 L. Bánesz, *Die altsteinzeitlichen Funde der Ostslowakei*, în *Quartär*, 18, 1967.
- 8 M. Gábori, V. Gábori, *Etudes archéologiques et stratigraphiques dans les stations de loess paléolithiques de Hongrie*, în *ActaArch.Bp*, VIII, 1957.
- 9 V. V. Pronin, *Archeologické nálezy na Cerneckej hore v Mukačeve*, în *ŠtZ AUSAV*, 3, 1959.

L'ÉTABLISSEMENT PALÉOLITHIQUE DE TURULUNG ET SA PLACE DANS LE CADRE DU PALÉOLITHIQUE DU NORD-OUEST DE LA ROUMANIE.

(Résumé)

En 1966 et 1967 on a entrepris des fouilles dans l'établissement paléolithique de Turulung, situé sur le „Dealul Pustiu”, haut de 400 m environ, qui se trouve dans la zone de contact entre la dépression de Oaș et la plaine du Someș.

L'établissement a été partiellement détruit à la suite de l'érosion naturelle. Ses matériaux récupérés se composent uniquement d'outils taillés en opale, silex et obsidiane, pour la plupart microlithiques, qui correspondent à la phase ancienne du Gravettien de Oaș.